

ԽԱԶԻ ՏՕՆԵՐ

"Որ Զանաբաս Բագուվլա Քո
Ի Նաչիւ Տարածեցեր
Քրիստոս Աստուած . . ."

ՇԱՐԱԿԱՆ

Հայաստանեայց Ուղղափառ եւ Առաքելական Եկեղեցին տարուան ընթացքին չորս առիթներով յիշատակումը կը կատարէ Ս. Խաչի տօնին, հետեւեալ անուանումներու ներքեւ - Տօն Երեւման Ս. Խաչի - Տօն Վերացման Ս. Խաչի - Տօն Վարագայ Ս. Խաչի - Տօն Գիւտ Ս. Խաչի: Տօներու իրերայաջորդութիւնը կը հետեւի Օրացոյցին մէջ երեւցող կարգին:

Անոնցմէ՝ կարեւորագոյնն է Վերացման Ս. Խաչի տօնը: Մեր մէջ, եկեղեցւոյս՝ հինգ տաղաւարներէն մին, եւ երկուշաբթի օրն ալ ամբողջ՝ "Յիշատակ Մեռելոց": Օրացոյցին մէջ՝ տաղաւարներուն վերջինը: Այս տօնը սահմանուած է յոյն եկեղեցիի կողմէ յիշատակելու համար Քրիստոսի խաչափայտին պարսկական զերութենէն ազատագրման դէպքը 627 թուականին, Բիզանդիոնի Հերակլ կայսեր միջոցաւ:

Պատմական այս դէպքը ունեցաւ իր խորունկ անդրադարձը համայն քրիստոնէութեան կեանքէն ներս: Այս անդրադարձին՝ իր հոգեհաւ մասնակցութիւնը կ'ընծայէ նաեւ հայ եկեղեցին: Մեր տօնացոյցը կը հրահանգէ կիրակիին հետ՝ յաջորդական ութ օրերու ընթացքին պաշտել խաչվերացի յիշատակը մասնաւոր հանդիսութեամբ: Հետաքրքրական է դիտել տալ այստեղ, որ այդ ութ օրերուն, ինչպէս ցոյց կու տայ Օրացոյցը, մերթ՝ կը կատարուի Խաչի տօն, մերթ՝ Եկեղեցւոյ տօն: Այսպէս, քչ. ուրբ. եւ շբ. օրերը կը կրեն "Տօն է Խաչի" պիտակումը, իսկ գշ. դշ. եւ եշ. օրերը

նշանակուած են իբրեւ "Տօն է Եկեղեցւոյ": Ութ տարբեր "Օրհնութիւն"ներ, ու "Հարց"եր, առանձինն ձայնեղանակներով, կը հետեւին եղած կարգադրութեան - մէկ մասը խաչի շարականներ, միւսներն ալ նուիրուած՝ Ս. Եկեղեցւոյ: Համաձայն բանասերներու, յիշեալ ութ օրերու համար պատրաստուած ութ կանոնները ամբողջացուած ու կանոնացուած են 12րդ դարուն: Բարձրարուեստ հոգեւոր երգեր են, ունին գրական արժէք, եւ աստուածաբանական ուղղափառ սահմանումներ: Լեզուն կը յորդի բառապաշարի նոխրութեամբ, պատկերներու բազմազանութեամբ եւ քաջատրութիւններու յանդգնութեամբ: Թուականը՝ Սեպտեմբեր ամսոյն 14ին մերձաւորագոյն կիրակին իսկ յոյն ու լատին եկեղեցիները Սեպտեմբեր 14ը կը պահեն անփոփոխ, առանց նկատի առնելու օրուան պատկերը:

Մեր մէջ, աւանդական սովորութիւն է Խաչվերացի կիրակիի երեկոյեան կատարել մեծահանդէս թափօր ու անդաստան եկեղեցւոյ մէջ: Եղանակը ներելու պարագային՝ դուրսը: Քաղցր անդրադարձումով մը կը յիշեմ թափօրն ու անդաստանը Սրբոց Յակոբեանց մայր տաճարին մէջ՝ յերուսաղէմ: Պատկանելի տեսարան: Եպիսկոպոսներ, վարդապետներ, սարկաւազներ ու դպրեւանքի աշակերտներ, հանդիսապետութեամբ Ամեն. Պատրիարքին, ի ձեռին՝ խաչափայտի մասունքը ամփոփող նառագայթածեւ խաչը, զարդարուած հոտեւան ծաղիկներով ու ռահանով: Թափօրը երեք անգամ պտոյտ կը

կատարե՝ սրբավայրին մէջ, մինչ՝ լուսարարապետը վարդաջուր կը սրսկէ հաւատացեալներուն վրայ:

Խաչվերացէն 15 օր ետք՝ կիրակի օրը կը տօնախմբենք Վարագայ Ս. Խաչի յիշատակը: Հետաքրքրական է նշել որ նախորդող շաբաթ օրը տօնն է Սրբոյն Գեորգայ Քաջամարտիկ Զօրավարին, Աղոկտոսի եւ Ռոմանոսի Երգեցողին: Արդարեւ այս Խաչի տօնը միայն մեր Խաչի տօնն է: 660ականներուն Թողիկ անուանով ճգնաւոր մը իր Յովն աշակերտին հետ երկար որոնումներէ ետք, Վարագայ լեռան մէկ լանջին՝ տեսիլքի մը միջնորդութեամբ կը գտնեն Ս. Հովսիսիմէի պահած Խաչի մասունքը: Արդարեւ գրաւիչ է Թողիկի տեսիլքին աւանդութիւնը: Շուտով տեսիլքին վայրը կը շտապեն Տ. Ներսէս Գ. Տայեցի Կաթողիկոսը (641-661), Թեոդորոս Ռշտունի Զօրավարը, Վարդան Պատրիկ ու հոգեւոր դասը, երկիրպագանելու՝ Ս. Նշանին: Մասունքը կը փոխադրուի Վարագայ եկեղեցին ու կը գետնորդի սուրբ խորանին մերքեւ. եւ անշուշտ կը հաստատուի Վարագայ Ս. Խաչի տարեկան տօնակատարութիւնը: Տօնին յատուկ՝ "Նշանաւ ամենայաղթ խաչիւղ քո" գմայլելի շարականով (Ա.Կ. ճայնեղանակով) կը վերակրկնուի հրաշալի տեսիլքին նկարագրականը եւ կը յիշատակուին Թողիկն ու Յովնը եւ Վարագայ լեռն:

Ուրիշ աւանդութիւն մը եւս, որուն վկայութեամբ՝ Վարագայ Ս. Խաչին յայտնութենէն յետոյ, մեր հայրապետները պատշաճ տնօրինութեամբ մը կարգադրած են որ Ս. Միւռնի Օրհնութիւնը տեղի ունենայ Վարագայ Ս. Խաչի կիրակիին: Տեղին է յիշել, որ Տ. Տ. Վազգէն Վեհափառ Հայրապետին կաթողիկոսական ձեռնադրութիւնն ու օծումը կատարուած է Վարագայ Ս. Խաչի Տօնի կիրակիին:

Խաչի տօներու խումբին անդամներէն է՝ Խաչի Երեսման Տօնը, հաստատուած

յոյն եկեղեցւոյ կողմէ եւ կը տօնակատարուի Մայիս 7ին անփոփոխ: Մեր թուականն է Զատիկ յինանց հինգերորդ կիրակին: Հրաշապատում պատմական դէպքի մը յիշատակութիւնն է, Ս. Խաչի նշանին լուսաւոր ամպի կերպարանով՝ Երեսումին, Գողգոթայէն մինչեւ Զիթենեաց լեռը տաճարաւոր երկնականարին, սարսափած հարիւրաւոր ականատեսներէն մին, գմայլած ու ներշնչուած հրաշատեսիլ երեսումէն, իսկոյն երկար նամակ մը կը գրէ Կոստանդ Կայսեր այդ դէպքի մասին: Այդ շրջանին՝ Կայսրը տարուած ըլլալով արիոսական աղանդով, կը պատրաստուէր նոր հալածանք ու խռովութիւն ստեղծել Քրիստոսի Եկեղեցիին մէջ: Այս նամակը թարգմանուած է հայերէնի, Ոսկեղարու շրջանին: Կը կարդացուի մեր եկեղեցւոյ մէջ, նոյն տօնին, անդաստանի աւետարանէն առաջ:

Հակառակ, Խաչի տօներուն ըստ էութեան առաջինն ըլլալուն, Խաչ Գիւտի տօնը կը տօնակատարուի Խաչվերացի 7րդ կիրակիին: Եօթը տուններէ բաղկացած, տօնին նուիրուած կանոնը գոհար մըն է: Աջ ճայնեղանակով յօրինուած Օրհնութիւնը - "Հրաշակերտ եւ գօրեղ փայս խաչի քո Քրիստոս" - կը պատմէ Խաչգիւտի պատմական մանրամասնութիւնները, ցուցաբերելով Խաչի խորհուրդին ներգործութիւնը Եկեղեցւոյ վրայ: Տպաւորիչ է նոյն կանոնին Հարցը, Բջ ճայնեղանակով, "Որ փափաքելի տենջմամբ . . .", տոգորուած համաքրիստոնէական խանդավառութեամբ:

Հայ շարակնոցին՝ տեղադրուած Ս. Խաչի շարականները անկրկնելի հոգեւոր երգեր են նուիրուած Քրիստոսի Խաչին: Անոնց մէջ, Խաչով ըմբռնուած քրիստոնէական երկիւղածութիւնն ու հաւատարծարծ բարեպաշտութիւնը նկարագրուած են բանաստեղծական եռանդով ու երկիւղած պարզութեամբ:

Անոնցմով Խաչն ու անոր խորհուրդը կը քիրեղանան դաւանաբանական նուրբ ընդհանրացումներով: Խաչը՝ խարիսխն ու վէմն է Եկեղեցիին: Խաչը՝ սրբութեան սեղան է եւ կեանքի ու գիտութեան ծառը: Խաչը՝ յաղթութեան զէնք է եւ զօրութեան գաւազան: Խաչը՝ կենսատու գաւազան է եւ կնիք հաստատութեան: Ասոնք ստորագիծներ են որոնցմով կը հաւատայ ու կը դաւանի քրիստոնէական եկեղեցին՝ զՍուրբ Խաչափայտն:

Հայ դասական պատմագրութենէն վկայութիւններ՝ Ս. Խաչի շարականները առհասարակ կը վերագրեն Տ. Սահակ Գ. Ձորափորեցի Կաթողիկոսին, որուն հովուապետութեան շրջանը կը հաշուի 27 տարիներ, 677-704 թուականներուն: Իր ժամանակի քարճրագոյն զարգացումը ունեցող հայրապետներէն, որուն յօրինած ու երգած Խաչի շարականները՝ մտքի նրբութեան, հաւատքի աշխուժութեան, եւ հայ լեզուի բառապաշարի համեմբ մըն է: Խոհեմ ու համբերատար քաղաքականութեամբ եւ շինարարական առաւելութիւններով, լուսահոգի հայրապետը բազուկ ու թիկունք հանդիսացած է Հայ Եկեղեցւոյ եւ ազգին, 7րդ դարու քաղաքականօրէն խռովայոյզ ու քանդիչ շրջանի մը ընդմէջէն: Պատմիչները կը հաղորդեն որ Ձորափորեցի հայրապետը իր երաժշտական կրթութիւնը

ստացած է Տեղեր կոչուած գիւղին՝ երաժշտանոցին մէջ, որ իր շրջանին յայտնի էր իբրեւ երաժշտական կեդրոն:

Դժբախտաբար Ձորափորեցիի գահակալութեան տարիներուն, Հայաստանի քաղաքական գոյավիճակը եղած է երկարատեւ ու աւերիչ պատերազմներու եւ մեղութիւններու ժամանակաշրջան մը: Մերք քիզանդացիք, մերք արաբները արիւնոտ քաղխումներու թատերաբեմ ըրած են վիրաւոր մեր հայրենիքը: Ամենամշակաւոր դրուագը որ կը պատմուի, տառապեալ հայրապետին կատարելիք այցելութիւնն էր Մահմուտ Ոգրա արաբ զօրապետին մօտ, ազգային նշանակութիւն ունեցող շատ կարեւոր խնդրանքի մը առնչութեամբ, մինչ արաբ զօրապետը կը պատրաստուէր քանդիչ յարձակում մը շրջապագրծել Հայաստանի վրայ: Սակայն ծերունագարդ ու հիւանդ Հայրապետին վաղահաս մահով կարելի չըլլար իրագործել այդ այցելութիւնը: Ատոր փոխարէն զօրապետը մահացած Հայրապետին մատներէն կը ստանայ ձեռագիր նամակ-խնդրագիր մը, որուն ընթերցումէն ետք զօրապետը յետս կը կոչէ ծրագրուած քանդիչ արշաւանքը:

Տ. Սահակ Գ. Ձորափորեցի Հայրապետով, կը հաւաստեն հայ բանասերները, 6րդ եւ 7րդ դարերու մեր մատենագրութիւնը կը բոլորէ կարեւոր հանգրուան մը:

ԳՐԻԳՈՐ ՈՍԿԱՆԵԱՆ